

[https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18\(47\)-172-190](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2021-18(47)-172-190)

УДК 316.66 : 376

Штангей Світлана Василівна,

кандидат педагогічних наук,
викладач циклової комісії спеціальної
педагогіки і психології КЗ «Уманський
гуманітарно-педагогічний фаховий коледж
ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради».
Умань, Україна.
sveta.sh@ukr.net

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті висвітлено поняття «соціальність», «інвалідизація», «інклюзія», «інклюзивна освіта», «інклюзивне навчання». Створення в суспільстві сприятливих умов для розкриття соціально значущого потенціалу кожної особистості має ґрунтуватися на розумінні того, що велика інформаційна насиченість сучасного світу визначає посилення ролі соціальної комунікації в розвитку особистості, актуалізує її здатність до міжособистісного та надособистісного зв'язку, що визначається рівнем її соціальності як здатності до взаємодії із соціальним світом. Поширення інвалідності призводить до ізоляції стигматизованої частини населення в соціальному середовищі, соціальний статус особистості «інвалід» часто гальмує індивідуальний і соціальний розвиток особистості, набуття соціальності через відсутність спеціально створеного в суспільстві, зокрема в такому важливому соціальному інституті, як освіта. Причому максимальна компенсація психофізичних обмежень, повноцінна самореалізація та інтеграція людей із проблемами здоров'я в суспільство стають можливими лише шляхом сприяння формуванню та розвитку їх соціальності, що забезпечує «включення» особистості в загальний соціальний світ. Показником активного розвитку досліджуваної проблеми є той факт, що останнім часом за кордоном та в Україні захищено низку кандидатських і докторських дисертацій, присвячених висвітленню різних аспектів проблеми соціальності в рамках філософської (П. Ворохов, К. Логова, Н. Колпакова, М. Остарков, І. Пантелеева, С. Щербак), політичної (В. Малугіна), біологічної (А. Чабовський) та ін. наук. Питання розвитку соціальності досліджуються і в педагогічному контексті

(І. Мавріна, А. Кусжанова). У зв'язку з цим важливим для розвитку соціальності підростаючого покоління є те, що сьогодні система освіти України стає все більш відкритою для дітей з вадами психофізичного розвитку. Нові можливості розвитку соціальності таких дітей шляхом їх інтеграції в середовище навчального закладу знайшли відображення в нормативно-правових актах як міжнародного, так і вітчизняного рівня. Вагома теоретико-методологічна база, представлена багатогранним аналізом освіти, виховання та вирішення соціальних проблем людей з вадами психофізичного розвитку, що здійснюється в рамках усієї гуманітарної науки, вимагає системного мислення для вивчення проблеми інклюзивної освіти з нових ракурсів – в аспекті сприяння дітям з обмеженими можливостями до суспільного життя, вирішення практичних завдань розвитку їх соціальності в процесі виховання та навчання.

Ключові слова: соціальність; інвалідизація; інклюзія; інклюзивна освіта; інклюзивне навчання.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Процеси глобалізації та світової інтеграції, які сьогодні стають невід'ємною частиною нашого життя та сприяють наближенню держави до рівня цивілізованої демократичної системи, зумовлюють необхідність кардинальної зміни ставлення українського суспільства до населення, яке донедавна були соціально ізольованими, маргіналізованими, явними та прихованими стигматизаціями в напрямку сприяння їх розвитку та самореалізації.

До категорії людей, соціальний розвиток яких потребує особливої суспільної та наукової уваги, належать діти з обмеженими можливостями. Поширення серед неповнолітніх хронічних та гострих захворювань різної етіології стає однією з важливих соціальних проблем сьогодення, яка в Україні набуває ролі вагомого та вкрай негативного чинника впливу на соціальний розвиток підростаючого покоління та має значну кумулятивну динаміку. Різноманітність галузей знань, наукових концепцій, поглядів вчених, етимологічних визначень сутності соціальності зумовило необхідність застосування до всього масиву наукових праць структурного аналізу, в основі якого лежить системо-утворюючий принцип глобальних уявлень науковців на межі природного, соціокультурного, психологічного простору можна застосувати поняття «соціальність».

На думку вчених, простір є одним із найважливіших ресурсів життя і суспільних відносин як його неодмінним атрибутом.

Дослідники наголошують, що такий підхід змушує звернути увагу на те, що ресурс – це не тільки те, що використовується як пасивний матеріал (в даному випадку – контейнер відносин). Ресурс також має структурну силу: у будь-якому ремеслі використаний матеріал задає значущі параметри та накладає обмеження на те, що з нього створюється [15]. Розуміння простору як ресурсу, що значною мірою формує відносини в суспільстві, встановлює принципове розмежування між різними рівнями розуміння проблематики.

Аналіз робіт показує, що загалом, у широкому сенсі, соціальність розглядається вченими як здатність до групової взаємодії окремих організмів, що реалізується в широкому еволюційному діапазоні, включаючи, зокрема, людське суспільство. Такий погляд на сутність досліджуваного поняття є першим – базовим рівнем сучасного розуміння соціальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових джерелах (А. Батуєв, А. Захаров, Р. Карпінська, К. Логова, Ю. Олейніков, Є. Панов, Л. Соколова, Л. Фесенкова, А. Чабовський та ін.) висвітлюються глибинні біологічні корені соціальності, фактори розвитку соціальності, її втілення у вищих формах життя, механізми дії єдиного принципу соціальності на різних рівнях органічного світу.

Посилення значення поняття «соціальність» для розуміння розвитку людини як соціальної істоти в контексті сучасних тенденцій гуманізації суспільства, загострило інтерес вітчизняних та зарубіжних дослідників – представників усталених наук, їх галузей, новітніх міждисциплінарних наук: філософія, соціальна філософія, соціологія (В. Абушенко, С. Березін, Т. Васильєва, О. Круглов, В. Нікітіна, В. Орлов, К. Пігров, М. Чистанов, І. Шуміхін), психологія та соціальна психологія (Г. Аріна, Т. Березіна, В. Клочко, О. Родіонов, П. Тищенко), гносеологія (Ю. Качанов, К. Резнік), а також онтологія, феноменологія, антропологія, гносеологія, етика тощо.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті – виявити особливості соціальності студентів в умовах інклюзивної освіти.

Завдання статті передбачають: а) визначення понять «соціальність», «інвалідизація», «інклюзія», «інклюзивна освіта», «інклюзивне навчання»; б) розглянути проблему соціальності в сучасних

вітчизняних та зарубіжних дослідженнях; в) визначити підходи до розуміння соціальності в умовах інклюзивної освіти.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Аналіз наукових джерел показує, що велика увага як у соціальних, так і в гуманітарних дослідженнях приділяється вивченню соціальності як специфічної властивості людини як об'єкта і суб'єкта соціальної взаємодії, що розглядається в наукових джерелах у межах різних підходів, які з точки зору різних наук, умовно розподілені за рівнями: а) індивідуальний (індивідуальна здатність до соціальної взаємодії, сукупність певних характеристик особистості, що забезпечують успішність її контактів із середовищем); б) громадський (параметрична характеристика спільноти, яка створюється в результаті групової взаємодії людей і безпосередньо впливає на їх соціальний розвиток і поведінку в суспільстві); в) соціокультурний (частина людської культури, культурно-історичної та соціальної реальності, що виникає в результаті соціальної взаємодії індивідів, а також контакту людини з навколишнім середовищем); г) базовий (біологічний) рівень (здатність до групової взаємодії окремих організмів, що реалізуються в широкому еволюційному діапазоні, в тому числі, зокрема, людського суспільства).

Посилаючись на думку Т. Керімова [6, с. 17], зазначимо, що наведений вище розподіл розуміння поняття «соціальність» за умовними «рівнями» не суперечить науковій традиції, де соціальність завжди знижувалася, завжди визначалася на основі деякого зовнішнього архетипу порядку (природа, культура і суспільство, громада тощо), який організовує, стабілізує, гарантує сукупність соціального, водночас залишається поза структурованим і організованим соціальним простором.

Розвиток соціокультурного, соціального та індивідного підходів до розуміння соціальності не є виключно досягненням новітньої епохи наукової думки і відображається в проблемному полі суспільно-гуманітарних наук з моменту їх виникнення. Проте всі три рівні розуміння соціальності продовжують отримувати науковий розвиток. При цьому соціокультурний рівень розвивається переважно в межах філософських наук; громадські – соціальної психології та соціології.

На індивідному рівні, де соціальна структура «існує лише як продукт менталітету» [9, с. 89], для розгляду соціальності недостатньо лише засобів філософсько-соціологічного знання, розширення меж її розуміння,

на думку В. Кемерова, передбачає звернення до поезії та художніх творів, історії, психології та психоаналізу, лінгвістики та інших наук про людину [5, с. 3–13], зокрема, педагогіки.

Зауважимо, що розуміння соціальності як сукупності соціальних характеристик особистості, що розвиваються в процесі виховного впливу на людину в суспільстві, достатньо розроблено в російській науці. Так само це питання розглядають не лише філософи: Б. Паригін [16], М. Калашников, [4], а й представники інших галузей науки, зокрема: соціальної педагогіки – А. Мудрика [11, с. 64], [12, с. 3]. Вчені досліджують проблему взаємодії особистості та суспільства в контексті входження людини в соціальне середовище через механізм адаптації-персоніфікації до соціальних цінностей, використовуючи термін «ідентифікація» для позначення цього двоїстого процесу, результатом якого є набуття людиною соціальності.

Звернення до досліджуваного визначення є в межах педагогічної науки, де кількість докторських наукових робіт, пов'язаних із предметом та змістом проблеми соціальності, є найбільшою (за винятком праць з філософії), хоча наукові дослідження з цього питання у процесі аналізу не виявлено.

Ці дослідження охоплюють питання діалектики розвитку соціальності та індивідуальності студента в педагогічній теорії та практиці (А. Хузяхметов [26]), зокрема, в історичному аспекті (Н. Семенов [21]), висвітлення соціальності як істотного характерний для сучасної освіти (І. Мавріна [8]).

Значний інтерес становлять обґрунтовані дослідниками методико-педагогічні основи соціальності освіти, зокрема, розкриття сутності соціальності в контексті розгляду освітнього замовлення як відображення соціальних потреб держави, суспільства та людини; визначені вченими: педагогічний вимір соціальності в сучасних освітніх системах, ієрархія освітніх систем як вираження соціальності освіти, роль соціального замовлення в проектуванні освітніх систем, вибір освітніх технологій.

Слід зазначити, що останнім часом у вітчизняній та російській (де цей процес почався дещо раніше) соціальній педагогіці відбувається активний розвиток категорії «соціальність». Пояснюючи цей факт, наведемо думку С. Харченка, який зазначає, що будуючи свій зміст на антропологічній основі, соціальна педагогіка є важливим регулятором відносин у системі «особистість-суспільство» [25, с. 5] і, отже, безпосередньо пов'язана з формуванням і розвитком соціальності людини

як здатності особистості до соціальної взаємодії.

Перші згадки про соціальність у контексті розуміння її як результату соціального виховання належать російським вченим Л. Мардахаєву [7], В. Нікітіну [22], які наприкінці 90-х рр. XX ст. – початок XXI ст. розкривають це визначення в авторських посібниках із соціальної педагогіки.

Розвиток інвалідності як соціального явища визначається процесом історичних змін суспільства як соціокультурної спільноти соціальних знань, поглядів, дій, цінностей і переконань великої кількості людей, які складають суспільство, а також аналіз інклюзивного підходу до вирішення соціальних проблем психофізичних можливостей дітей з обмеженими можливостями розкриває зміст та перспективи розвитку нової соціальності сучасного суспільства, що визначатиме розвиток соціальності кожного з його членів, зокрема, й студентів в умовах інклюзивного навчання.

Традиційно інтеграцію людей з обмеженими можливостями в суспільство досліджують українські та російські вчені в медичному та медико-соціальному аспектах (І. Каткова, В. Кузнецов, В. Огнев, С. Саричева та ін.). Медико-соціологічний моніторинг здоров'я в Україні та Росії проводять А. Андрух, С. Григор'єв, І. Журавльова, О. Селезньова та інші дослідники. Інституційному аналізу проблем здоров'я присвячені роботи Р. Волинця, О. Кириленка, О. Хаустової та інших авторів.

Проблеми соціалізації та адаптації людей з обмеженими можливостями, хоча і не є самостійним предметом наукового аналізу, все ж знайшли відображення в працях вчених, присвячених вивченню інших соціальних явищ і освітніх процесів: стратегії реформування освіти (В. Андрущенко, В. Бакіров, Л. Герасіна, М. Євтух, В. Кремінь), ціннісні орієнтації (О. Балакірєва, Є. Подільська, Л. Сокур'янська), адаптація, соціалізація та самоуправління. (В. Карпічов, М. Лукашевич, Н. Чібісова, Н. Шевченко). У дослідженні російського вченого Т. Новікової досліджено організаційно-економічний аспект забезпечення дошкільної спеціальної (корекційної) освіти дітей-інвалідів [14].

Інвалідизація розглядається вченим [1, с. 374] як соціальне явище, що супроводжується стійкою втратою працездатності, тому інвалідність має не лише медичне, а й соціально-економічне значення, впливаючи на стан усього суспільства через нещастя однієї людини.

Враховуючи нечіткість сучасних базових категорій інвалідизації, для опису використовуються поняття «вроджені вади розвитку», «втрата здоров'я», «хвороба», «розлади», «інвалідність», «соціальна недостатність»,

«фізичні вади», «непрацездатність» та ін.), О. Дікова-Фаворська пропонує авторське обґрунтування сутності інвалідності, що дозволяє трактувати її як стійку соціальну дезадаптацію, спричинену хронічними захворюваннями чи патологічними станами, та суттєво обмежує можливість включення людини в адекватні до її віку освітні процеси, у зв'язку з чим вона потребує постійного догляду, допомоги і нагляду [1, с. 374].

Зазначимо, що контент-аналіз державної нормативно-правової бази показує, що спроби впровадження ідей інклюзії простежуються у вітчизняному законодавстві й до прийняття Конвенції. Так, Національна програма «Діти України» (1996 р.) окреслила шлях нашої держави щодо забезпечення «прав кожної дитини на народження здоровою, на виживання та умови для всебічного розвитку, на надійний соціально-психологічний захист» [13].

Серед наступних документів – перші спроби запровадження інтеграційного підходу в освіті: наказ МОН України від 10.08.2001 № 586 про проведення науково-педагогічного експерименту «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання в загальноосвітніх навчальних закладах», а пізніше – наказ МОН України від 01.12.2008 № 1087 про науково-педагогічний експеримент «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку шляхом запровадження їх інклюзивного навчання» [18], [19].

Загалом, нещодавно прийняті в нашій державі документи, що визначають стан людей з особливими потребами, відображають сучасну соціальну модель інвалідності, що відкриває новий шлях розвитку дітей з особливими потребами – інклюзію (включення в освітнє середовище) – забезпечення повної громадянської рівності дітей з особливими потребами [23, с. 52–79].

Нашу увагу привернуло використання терміну «інклюзія» у дослідженнях для вирішення соціальних проблем маргіналізованих груп населення. Отримані при аналізі наукових джерел факти свідчать про те, що тематична структура праць вчених з проблем інвалідів та інших категорій людей, які постраждали від несприятливих умов соціалізації, містить стійку концептуальну пару «включення-виключення». спеціальності: «соціальна структура, соціальні інститути та процеси», «соціальна філософія», «соціологія культури, духовного життя», «політичні інститути та процеси (політологія)».

Особливо цікавими для нашого дослідження є роботи: Д. Зайцева, в яких висвітлюються питання соціальної інтеграції дітей з обмеженими можливостями [3]; Н. Москвичової, де з позицій соціально-філософського аналізу розглядаються альтернативні моделі соціалізації дітей з обмеженими можливостями в сучасному суспільстві [10]; І. Донкан, присвячений дослідженню проблеми соціального відчуження сімей з дітьми-інвалідами [2]; С. Фурсов, який розглядає політологічний аспект державної політики Російської Федерації у сфері соціальної інтеграції інвалідів [24]; та Л. Прохорова – про подолання соціального відчуження маргіналізованих груп, на прикладі людей похилого віку [20].

У російській науці широко представлені дослідження, які за темою та структурою містять словосполучення «інклюзивна освіта», «інклюзивне навчання». Слід зазначити, що ідіома «інклюзивна освіта» з'явилася у вітчизняній нормативній лексиці у руслі розвитку процесу імплементації міжнародних та європейських стандартів у сфері прав дитини до національного законодавства України. У 2006 році ратифіковано Конвенцію ООН про права людей з інвалідністю, і ця подія відбулася в нашій країні набагато раніше, ніж в інших пострадянських країнах. У Росії, наприклад, цей документ був підписаний і пропагований в освітньому середовищі лише з 2008 року [17].

Загалом, аналіз тематики та змісту публікацій, монографій, дисертацій останніх років свідчить про чітку тенденцію до оновлення категорії соціальності в науковому співтоваристві різних наук, її входження в дослідження проблем нових галузей знань, удосконалення суспільних категорій, зокрема, соціальної педагогіки.

Зараз необхідно визначити специфіку соціального розвитку різних соціальних суб'єктів, зокрема дітей з обмеженими можливостями та їх оточення, у різних соціальних середовищах, в умовах інклюзивної освіти, з позицій соціальної педагогіки.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для вирішення поставленої мети використано теоретичні методи наукового дослідження: аналіз сучасного стану досліджуваної проблеми у педагогічній, соціально-педагогічній, психологічній та науково-методичній літературі вітчизняних та зарубіжних вчених.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

В Україні роботи західних учених, зокрема, у вітчизняному виданні,

та науково-практичні розробки дослідників ближнього зарубіжжя, присвячені соціальній та освітній інклюзії; великий масив якісної та науково обґрунтованої інформації, доступної широкому загалу, що містить Інтернет-джерела. Тому проблема інклюзивної освіти має не лише теоретичну розробку, а й активну практично-методичну розробку та дискусію в межах України.

Проведений аналіз висвітлює низку актуальних питань, пов'язаних із сучасним станом вирішення багатьох проблем розвитку соціальності студента в умовах інклюзивної освіти.

По-перше, існує невідповідність орієнтації сучасного суспільства на нові пріоритети інклюзивної освіти в контексті розвитку не лише сформованої за кордоном соціальної, а й інноваційної в усьому світі несоціальної моделі інвалідності та традиційних поглядів у науці, що репрезентуються численними і ґрунтовними науковими дослідженнями, особливо в рамках корекційної педагогіки, з проблем інвалідів, виконаними в дусі ідей «нормалізації».

Вирішення цієї суперечності потребує розробки на стику різних методичних підходів єдиної «інклюзивної» концепції вирішення проблем освіти, виховання та розвитку людей з обмеженими можливостями, яка має базуватися на розумінні провідного значення для повноцінного розвитку людської особистості соціальної взаємодії, здатність до якої забезпечується через набуття дитиною соціальності. Основу для цього створюють, зокрема, наукові дослідження поняття «інклюзія» в контексті вирішення проблем соціальної ізоляції маргіналізованих верств населення.

По-друге, у сучасній науці та практиці спостерігається невідповідність між розвитком нової парадигми освіти, заснованої на цінностях інклюзивного суспільства, та високою стабільністю старої – сегрегацією, для подолання якої недостатньо лише державної стандартизації інклюзивної освіти, видання багатьох посібників і рекомендацій. Вирішення цієї розбіжності полягає в ґрунтовній науковій розробці та використанні всього потенціалу факторів, що створюють інклюзивне освітнє середовище в суспільстві. Такий розвиток має ґрунтуватися на накопиченому в рамках вітчизняної корекційної педагогіки значному досвіді вирішення проблем навчання, виховання, розвитку, соціальної інтеграції дітей з особливими потребами, а діяльність шкіл-інтернатів має бути важливим чинником інклюзивної освіти, яка не є альтернативою спеціальній освіті а значно розширює свої можливості.

По-третє, існує дисонанс між державною стандартизацією інклюзивної освіти, її стійким входженням в освітню практику нашої держави та тотальним небажанням навчальних закладів, викладачів та адміністрації, студентів та їхніх батьків, громадськості сприймати ідеї та цінності «включеного» навчання дітей з інвалідністю в освітніх закладах.

Ця суперечність визначається не стільки недосконалістю системи відповідної підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів, відсутністю сучасних вітчизняних теоретичних і практичних розробок щодо популяризації та реалізації ідей інклюзивної освіти, навпаки, динамікою затвердження нормативно-правової бази інклюзивної освіти включення поняття «інклюзія» до назв і структури наукових досліджень, розробок довідкової та науково-методичної літератури з цього питання, наскільки змістовна спрямованість сучасних розробок, їх часто репродуктивний характер, переважна спрямованість на відтворення зарубіжного досвіду, констатація окремих проблемних фактів на шкоду пошуку шляхів вирішення, зміщення акценту на дидактичні питання, при цьому пріоритетом зараз є підвищення якості соціальної взаємодії в колективах із спільним навчанням дітей з різним рівнем здоров'я.

Вирішення такої неузгодженості значною мірою пов'язане з необхідністю розробки в рамках соціальної педагогіки комплексу питань, пов'язаних із вивченням соціальності студентів як результату їх соціального виховання, та висвітлення можливостей інклюзивної освіти у сприянні соціальному розвитку дітей з особливими потребами, їх інтеграція в усі сфери повноцінного суспільного життя.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Проведений аналіз ступеня розробленості проблеми розвитку соціальності студентів в умовах інклюзивної освіти показав, що:

1. У сучасних соціально-гуманітарних дослідженнях велика увага приділяється вивченню соціальності як специфічної властивості людини як об'єкта і суб'єкта соціальної взаємодії, що розглядається в наукових джерелах у вигляді різних підходів, які поділяються за рівнями розуміння соціальності: «соціокультурний» (філософська думка на перехресті філософського та соціального знання), в рамках якої соціальність взагалі розглядається як частина людської культури, культурної, історичної та соціальної реальності, що виникає внаслідок соціальної взаємодії індивідів, а також контакту людини з навколишнім середовищем;

«громадський» (соціологічні науки), де соціальність визначається як спільнота (мікросоціум), яка створюється в результаті групової взаємодії людей і безпосередньо впливає на їх соціальний розвиток і поведінку в суспільстві; «індивідний» (психолого-педагогічні науки), де соціальність розуміється як здатність особистості до соціальної взаємодії, як сукупність певних характеристик особистості, що забезпечують успішність її контактів із середовищем. У межах нашого дослідження найбільший інтерес представляють розробки вчених, виконані в рамках останнього рівня, хоча необхідно також розглянути весь спектр наукових поглядів на проблему соціальності.

2. Існує ряд актуальних питань, пов'язаних із сучасним станом вирішення багатьох проблем розвитку соціальності студентів в інклюзивній освіті:

а) протистояння орієнтації сучасного суспільства на нові пріоритети інклюзивної освіти в контексті розвитку не лише сформованої за кордоном соціальної, а й інноваційної в усьому світі несоціальної моделі інвалідності та традиційних поглядів у науці, представлених численними і ґрунтовними науковими дослідженнями, особливо в рамках корекційної педагогіки, з проблем людей з обмеженими можливостями, реалізовані в дусі ідей «нормалізації»;

б) дисонанс між розвитком нової парадигми освіти, заснованої на цінностях інклюзивного суспільства, та високою стабільністю старої – сегрегацією, для подолання якої недостатньо лише державна стандартизація інклюзивної освіти, видання великої кількості посібників та рекомендацій;

в) неузгодженість між державною стандартизацією інклюзивної освіти, її неухильним входженням в освітню практику нашої держави та тотальною неготовністю освітніх закладів, викладачів та адміністрації, студентів та їх батьків, громадськості до сприйняття ідей та цінностей «інклюзивної» освіти.

Перспективи подальших досліджень. Проблема активізації сучасних вітчизняних теоретичних і практичних розробок щодо популяризації та реалізації ідей інклюзивної освіти, що відображають національні освітні традиції та пріоритети, забезпечення ефективності інклюзивної освіти шляхом підвищення якості соціальної взаємодії в студентських колективах, не є вичерпною та має перспективу для подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] О. М. Дікова-Фаворська, «Соціологічна концептуалізація освіти осіб з функціональними обмеженнями здоров'я», дис. д-ра наук: 22.00.04; Класичний приват. ун-т. Запоріжжя, 2009, 454 с.
- [2] И. М. Донкан, «Социальная эксклюзия семей, имеющих детей-инвалидов: на примере Дальнего Востока России», дис. канд. наук: 22.00.04; Тихоокеанский гос. ун-т. Хабаровск, 2010, 173 с.
- [3] Д. В. Зайцев, «Социальная интеграция детей с ограниченными возможностями», дис. д-ра наук: 22.00.04; Поволжская академия гос. службы им. П. А. Столыпина. Саратов, 2004, 360 с.
- [4] М. Ф. Калашников, «Коллективность индивидуальность как условие реализации сущностных сил человека. Историко-философский аспект», *Новые идеи в философии*. Пермь: изд-во ПГУ, Вып. 10, с. 116–121, 2001.
- [5] В. Е. Кемеров, «Концепция радикальной социальности», *Вопросы философии*, № 7, с. 3–13, 1999.
- [6] Т. Х. Керимов, *Неразрешимости: монография*. Москва, Россия: Академ. проект, 2007, 217 с.
- [7] А. Колупаева, «Засадничі понятійно-термінологічні визначення інклюзивної освіти», *Дефектологія*, № 2, с. 3–8, 2009.
- [8] И. А. Маврина, «Социальность как сущностная характеристика современного образования», дис. д-ра пед. наук: 13.00.01; Омский гос. пед. ун-т. Омск, 2000, 418 с.
- [9] *Американская социологическая мысль* / Б. П. Микаэл, С. Б. Фредерик, Х. Дж. Каспар и др.; В. И. Добренёва, Ред. Москва, Россия: Изд-во Москов. ун-та, 1994, 496 с. ISBN 5-211-03099-0.
- [10] Н. А. Москвичева, «Альтернативные модели социализации детей-инвалидов в современном обществе: социально-философский анализ», дис. канд. наук: 09.00.11; ГОУ ВПО «Донской гос. технич. ун-т». Ростов-на-Дону, 2007, 146 с.
- [11] А. В. Мудрик, *Социализация и «смутное время»*. Москва, Россия: Знание, 1991, 80 с.
- [12] А. В. Мудрик, *Социальная педагогика: учеб. для студ. пед. вузов*; В. А. Слостенина, Ред. – 3-е изд., испр. и доп. Москва, Россия: Академия, 2000, 200 с.
- [13] Верховна Рада України. (1996, Січ. 18). *Указ Президента № 63/96 «Про Національну програму «Діти України»*. [Електронний ресурс].

- Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/96#Text>
- [14] О. Н. Новикова, «Социальное мышление и образовательная парадигма», дис. канд. наук: 09.00.11; Пермский гос. политех. ун-т. Пермь, 2003, 183 с.
- [15] Е. Н. Панов, *Бегство от одиночества: индивидуальное и коллективное в природе и в человеческом обществе*. Москва, Россия: Лазурь, 2001, 637 с.
- [16] Б. Д. Парыгин, *Основы социально-психологической теории*. Москва, Россия: Мысль, 1971, 351 с.
- [17] *Пособие для проведения занятий со школьниками по теме «Разные возможности – равные права»: планы занятий и метод. рек.* / авт. сост. С. А. Прушинский, М. Ю. Перфильева. Москва, Россия: ООО «БЭСТ-принт», 2011, 56 с.
- [18] Міністерство освіти і науки України. (2008, Груд. 01). *Наказ № 1087 «Про науково-педагогічний експеримент "Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку шляхом запровадження їх інклюзивного навчання"»*; Всеукр. фонд «Крок за кроком»: веб-портал. [Електронний ресурс].
Доступно: http://www.ussf.kiev.ua/ie_scientific_pedagogical_experiment/
- [19] Міністерство освіти і науки України. (2001, Серп. 10). *Наказ № 586 «Про проведення науково-педагогічного експерименту «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»*; Київ. обл. ін-т післядип. освіти пед. кадрів: веб-портал. [Електронний ресурс].
Доступно: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/1/statti/3tataruncev/nakaz.htm
- [20] Л. В. Прохорова, «Самореализация пожилых людей как способ преодоления социальной эксклюзии: социально-философский анализ», дис. канд. наук: 09.00.11; Новосибирский гос. техн. ун-т. Новосибирск, 2010, 213 с.
- [21] Н. В. Семенова, *Идея соотношения индивидуального и социального в процессе воспитания личности в отечественной педагогике (конец XIX века – 30-е годы XX века)*», дис. д-ра наук: 13.00.01; Гос.е образоват. учреждение высшего проф. образования «Дальневосточный гос. гуманитар. ун-т». Хабаровск, 2006, 494 с.
- [22] *Соціальна педагогіка: учеб. пособие для студ. высших учеб. заведений*;

- В. А. Никитин, Ред. Москва, Россия: ВЛАДОС, 2000, 272 с.
- [23] *Стандарти соціальних послуг: зб. проектів док.*; Л. Л. Сідельнік, Ред. Київ, Україна: Укр. фонд соц. Інцест., 2007, Кн. 1, 175 с.
- [24] С. А. Фурсов, «Государственная политика Российской Федерации в области социальной интеграции инвалидов: политологический аспект», дис. канд. наук: 23.00.02; Российский гос. социал. ун-т. Москва, 2011, 192 с.
- [25] С. Я. Харченко, *Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика: монографія*. Луганськ, Україна: Альма-матер, 2006, 320 с. Бібліогр.: с. 311–319. ISBN 966-617-137-6
- [26] А. Н. Хузиахметов, «Диалектика соотношения социализации и индивидуализации личности школьника в педагогической теории и практике», дис. д-ра наук: 13.00.01; Казанский гос. пед. ун-т. Казань, 1997, 508 с.

DEVELOPMENT OF SOCIETY OF STUDENTS IN CONDITIONS INCLUSIVE EDUCATION

Svitlana Shtangei,

candidate of pedagogical sciences,
teacher of the cycle commission of special
pedagogy and psychology KZ "Uman humanitarian
and pedagogical professional college named after
Taras Shevchenko of the Cherkasy Regional Council".
Uman, Ukraine.
sveta.sh@ukr.net

Abstract. The article covers the concepts of "sociality", "disability", "inclusion", "inclusive education", "inclusive education". Creating favorable conditions in society for the disclosure of socially significant potential of each individual should be based on the understanding that the great information saturation of the modern world determines the strengthening of the role of social communication in the development of personality, actualizes its ability to interpersonal and suprapersonal ability to interact with the social world. The spread of disability leads to the isolation of the stigmatized part of the population in the social environment, the social status of the individual "disabled" often inhibits individual and social development, gaining sociality due to lack of specially created in society, in particular in such an important social institution as

education. Moreover, the maximum compensation of psychophysical limitations, full self-realization and integration of people with health problems into society become possible only by promoting the formation and development of their sociality, which ensures the "inclusion" of the individual in the general social world. An indicator of the active development of the problem is the fact that recently abroad and in Ukraine defended a number of PhD and doctoral dissertations on various aspects of the problem of sociality in the philosophical (P. Vorokhov, K. Logova, N. Kolpakova, M. Ostarkov, I. Panteleeva, S. Shcherbak), political (V. Malugina), biological (A. Chabovsky) and others. Science. Issues of social development are also studied in the pedagogical context (I. Mavrina, A. Kuszhanova). In this regard, it is important for the development of sociality of the younger generation that today the education system of Ukraine is becoming more open to children with mental and physical disabilities. New opportunities for the development of the sociality of such children through their integration into the environment of the educational institution are reflected in the regulations of both the international and domestic levels. An important theoretical and methodological basis, represented by a multifaceted analysis of education, upbringing and solving social problems of people with mental and physical disabilities, carried out throughout the humanities, requires systematic thinking to study the problem of inclusive education from new perspectives – in terms of helping children with disabilities. social life, solving practical problems of development of their sociality in the process of education and training.

Keywords: sociality; disability; inclusion; inclusive education; inclusive education.

РАЗВИТИЕ СОЦИАЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Штангей Світлана Василівна,

кандидат педагогічних наук,

викладач циклової комісії спеціальної педагогіки і психології

КЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж

ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради».

Умань, Україна.

sveta.sh@ukr.net

Аннотация. В статье отражены понятия «социальность», «инвалидизация», «инклюзия», «инклюзивное образование»,

«инклюзивное обучение». Создание в обществе благоприятных условий для раскрытия социально значимого потенциала каждой личности должно основываться на понимании того, что большая информационная насыщенность современного мира определяет усиление роли социальной коммуникации в развитии личности, актуализирует ее способность к межличностной и сверхличностной связи, которая определяется уровнем ее социальной способности к взаимодействию с социальным миром. Распространение инвалидности приводит к изоляции стигматизированной части населения в социальной среде, социальный статус личности «инвалид» часто тормозит индивидуальное и социальное развитие личности, обретение социальности из-за отсутствия специально созданного в обществе, в частности, в таком важном социальном институте, как образование. Причем максимальная компенсация психофизических ограничений, полноценная самореализация и интеграция людей с проблемами здоровья в общество становятся возможны только путем содействия формированию и развитию их социальности, что обеспечивает «включение» личности в общий социальный мир. Показателем активного развития изучаемой проблемы является тот факт, что в последнее время за рубежом и в Украине защищен ряд кандидатских и докторских диссертаций, посвященных освещению различных аспектов проблемы социальности в рамках философской (П. Ворохов, К. Логова, Н. Колпакова, М. Остарков, И. Пантелеева, С. Щербак), политической (В. Малугина), биологической (А. Чабовский) и др. науч. Вопросы развития социальности исследуются и в педагогическом контексте (И. Маврина, А. Кусжанова). В этой связи важным для развития социальности подрастающего поколения является то, что сегодня система образования Украины становится все более открытой для детей с нарушениями психофизического развития. Новые возможности развития социальности таких детей путем их интеграции в среду учебного заведения нашли отражение в нормативно правовых актах как международного, так и отечественного уровня. Весомая теоретико-методологическая база, представленная многогранным анализом образования, воспитания и решения социальных проблем людей с недостатками психофизического развития, осуществляемая в рамках всей гуманитарной науки, требует системного мышления для изучения

проблемы инклюзивного образования с новых ракурсов – в аспекте содействия детям с ограниченными возможностями общественной жизни; решение практических задач развития их социальности в процессе воспитания и обучения.

Ключевые слова: социальность; инвалидизация; инклюзия; инклюзивное образование; инклюзивное обучение.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] O. M. Dikova-Favorska, «Sotsiologichna kontseptualizatsiia osvity osib z funktsionalnymu obmezheniamy zdorovia», dys. d-ra nauk: 22.00.04; Klasychnyi pryvat. un-t. Zaporizhzhia, 2009, 454 s.
- [2] I. M. Donkan, «Social'naya eksklyuziya semej, imeyushchih detej-invalidov: na primere Dal'nego Vostoka Rossii», dis. kand. nauk: 22.00.04; Tihookeanskij gos. un-t. Habarovsk, 2010, 173 s.
- [3] D. V. Zajcev, «Social'naya integraciya detej s ogranichennymi vozmozhnostyami», dis. d-ra nauk: 22.00.04; Povolzhskaya akademiya gos. sluzhby im. P. A. Stolypina. Saratov, 2004, 360 s.
- [4] M. F. Kalashnikov, «Kollektivnost' individual'nost' kak uslovie realizacii sushchnostnyh sil cheloveka. Istoriko-filosofskij aspekt», *Novye idei v filosofii*. Perm': izd-vo PGU, Vyp. 10, s. 116–121, 2001.
- [5] V. E. Kemerov, «Konceptsiya radikal'noj social'nosti», *Voprosy filosofii*, № 7, s. 3–13, 1999.
- [6] T. H. Kerimov, *Nerazreshimosti: monografiya*. Moskva, Rossiya: Akadem. proekt, 2007, 217 s.
- [7] A. Kolupaieva, «Zasadnychi poniatiino-terminologichni vyznachennia inkliuzyvnoi osvity», *Defektologhiia*, № 2, s. 3–8, 2009.
- [8] I. A. Mavrina, «Social'nost' kak sushchnostnaya harakteristika sovremennogo obrazovaniya», dis. d-ra ped. nauk: 13.00.01; Omskij gos. ped. un-t. Omsk, 2000, 418 s.
- [9] *Amerikanskaya sociologicheskaya mysl' / B. P. Mikael, S. B. Frederik, H. Dzh. Kaspar i dr.; V. I. Dobren'kova, Red.* Moskva, Rossiya: Izd-vo Moskov. un-ta, 1994, 496 s. ISBN 5-211-03099-0.
- [10] N. A. Moskvicheva, «Al'ternativnye modeli socializacii detej-invalidov v sovremennom obshchestve: social'no-filosofskij analiz», dis. kand. nauk: 09.00.11; GOU VPO «Donskoj gos. tekhnich. un-t». Rostov-na-Donu, 2007, 146 s.
- [11] A. V. Mudrik, *Socializaciya i «smutnoe vremya»*. Moskva, Rossiya: Znanie, 1991, 80 s.

- [12] A. V. Mudrik, *Social'naya pedagogika: ucheb. dlya stud. ped. vuzov*; V. A. Slastenina, Red. – 3-e izd., ispr. i dop. Moskva, Rossiya: Akademiya, 2000, 200 s.
- [13] Verkhovna Rada Ukrainy. (1996, Sich. 18). Ukaz Prezidenta № 63/96 «Pro Natsionalnu prohramu «Dity Ukrainy». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/96#Text>
- [14] O. N. Novikova, «Social'noe myshlenie i obrazovatel'naya paradigma», dis. kand. nauk: 09.00.11; Permskij gos. politekh. un-t. Perm', 2003, 183 s.
- [15] E. N. Panov, *Begstvo ot odinochestva: individual'noe i kollektivnoe v prirode i v chelovecheskom obshchestve*. Moskva, Rossiya: Lazur', 2001, 637 s.
- [16] B. D. Parygin, *Osnovy social'no-psihologicheskoy teorii*. Moskva, Rossiya: Mysl', 1971, 351 s.
- [17] *Posobie dlya provedeniya zanyatij so shkol'nikami po teme «Raznye vozmozhnosti – ravnye prava»: plany zanyatij i metod. rek. / avt. sost. S. A. Prushinskij, M. YU. Perfil'eva*. Moskva, Rossiya: OOO «BEST-print», 2011, 56 s.
- [18] Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2008, Hrud. 01). Nakaz № 1087 «Pro naukovo-pedahohichni eksperyment "Sotsialna adaptatsiia ta intehratsiia v suspilstvo ditei, yaki potrebuiut korektsii fizychnoho ta (abo) rozumovoho rozvytku shliakhom zaprovadzhennia yikh inkliuzyvnoho navchannia"»; Vseukr. fond «Krok za krokom»: veb-portal. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://www.ussf.kiev.ua/ie_scientific_pedagogical_experiment/
- [19] Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2001, Serp. 10). Nakaz № 586 «Pro provedennia naukovo-pedahohichnoho eksperymentu «Sotsialna adaptatsiia ta intehratsiia v suspilstvo ditei z osoblyvostiamy psykhofizychnoho rozvytku shliakhom orhanizatsii yikh navchannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh»; Kyiv. obl. in-t pisliadyp. osvity ped. kadriv: veb-portal. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/1/statti/3tataruncev/nakaz.htm
- [20] L. V. Prohorova, «Samorealizaciya pozhilyh lyudej kak sposob preodoleniya social'noj eksklyuzii: social'no-filosofskij analiz», dis. kand. nauk: 09.00.11; Novosibirskij gos. tekhn. un-t. Novosibirsk, 2010, 213 s.
- [21] N. V. Semenova, *Ideya sootnosheniya individual'nogo i social'nogo v processe vospitaniya lichnosti v otechestvennoj pedagogike (konec XIX veka – 30-e gody XX veka)», dis. d-ra nauk: 13.00.01; Gos.e obrazovat.*

- uchrezhdenie vysshego prof. obrazovaniya «Dal'nevostochnyj gos. gumanitar. un-t». Habarovsk, 2006, 494 s.
- [22] Sotsyalnaia pedahohika: ucheb. posobyе dlia stud. vysshykh ucheb. zavedenyi; V. A. Nykytyn, Red. Moskva, Rossyia: VLADOS, 2000, 272 s.
- [23] Standarty sotsialnykh posluh: zb. proektiv dok.; L. L. Sidielnik, Red. Kyiv, Ukraina: Ukr. fond sots. Intsest., 2007, Kn. 1, 175 s.
- [24] S. A. Fursov, «Gosudarstvennaya politika Rossijskoj Federacii v oblasti social'noj integracii invalidov: politologicheskij aspekt», dis. kand. nauk: 23.00.02; Rossijskij gos. social. un-t. Moskva, 2011, 192 s.
- [25] S. Ya. Kharchenko, Sotsializatsiia ditei ta molodi v protsesi sotsialno-pedahohichnoi diialnosti: teoriia i praktyka: monohrafiia. Luhansk, Ukraina: Alma-mater, 2006, 320 s. Bibliohr.: s. 311–319. ISBN 966-617-137-6
- [26] A. N. Huziahmetov, «Dialektika sootnosheniya socializacii i individualizacii lichnosti shkol'nika v pedagogicheskoy teorii i praktike», dis. d-ra nauk: 13.00.01; Kazanskij gos. ped. un-t. Kazan', 1997, 508 s.

*Стаття надійшла до редакції
12 листопада 2021 року*